

GRZEGORZ JOACHIMIAK

Uniwersytet Wrocławski
Akademia Muzyczna im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu

PROWENIENCJA DRUKU
„MODLITWY POWSZEDNIEJ DO TROYCE ŚWIĘTEJ”
ZE ZBIORÓW WROCŁAWSKIEGO OSSOLINEUM
W KONTEKŚCIE DAWNEGO
„KANCJONAŁU OSSOLIŃSKICH”*

Rok 2017 to czas, w którym zbiega się kilka istotnych wydarzeń. Dla części osób będzie to Rok Reformacji w związku z pięćsetleciem ogłoszenia przez Marcina Lutra 95 tez zapoczątkowujących luteranizm. Dla innych – Rok Ossolineum ze względu na dwusetną rocznicę powstania Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Niezwykłym upamiętnieniem tych dwóch jubileuszy może być druk muzyczny z 1549 roku, zawierający czterogłosową pieśń protestancką z polskim tekstem, zachowany w Dziale Starych Druków Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu. Jest to *Modlitwa powszednia do Troyce Świętej*, wydana w krakowskiej oficynie Barbary Wietorowej, wdowy po Hieronimie Wietorze¹. Druk ten, zarówno w formie wzoru melodycznego, jak i treści pieśni, wymieniany jest zazwyczaj, gdy mowa o polskich kancjonałach składanych²: *Kancjonale puławskim* i *Kancjonale Ossolińskich*

---

* Artykuł ten chciałbym poświęcić pamięci Profesora Piotra Poźniaka (1939–2016). Praca przygotowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2014–2018.

Paper prepared under the Ministry of Science and Higher Education's "National Programme for the Development of Humanities" for 2014–2018.

¹ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: ZNiO), sygn. XVI.O.838; zob. też M. Bohonos, *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVI*, Wrocław 1965, s. 414, nr 1509.

² Zob. *Pieśni wielogłosowe XVI wieku. Wykaz druków luźnych*, oprac. A. Szweykowska, [w:] *Z dziejów polskiej kultury muzycznej*, t. 1: *Kultura staropolska*, red. Z.M. Szweykowski, Kraków 1958, s. 287–306. W zestawieniu pojawia się w sumie 86 pieśni. *Modlitwa powszednia do Troyce Świętej* znajduje się pod numerem 17, ale bez uwzględnienia egzemplarza z Ossolineum.

– nazywanym też niekiedy „kancjonałem Juszyńskiego”, „kancjonałem Przyborowskiego” czy „kancjonałem Jochera”³. Źródła te należą do najwcześniejszych przykładów recepcji drukowanych zbiorów pieśni protestanckich w Polsce, powstałych w podobnym czasie co kancjonały Jana Seklucjana⁴. Pomimo wielości publikacji z zakresu polskiej hymnologii wciąż istnieją liczne białe plamy w tej dziedzinie i dotyczą one również egzemplarza *Modlitwy powszedniej* znajdującego się obecnie w bibliotece wrocławskiego Ossolineum. Celem artykułu jest skorygowanie i uzupełnienie informacji dotyczących tego starodruku, jak również zweryfikowanie hipotezy, że egzemplarz ów funkcjonował wcześniej w ramach kancjonału składanego i może być uznany za niegdysiejszy element *Kancjonału Ossolińskich*. W artykule poruszone zostaną zagadnienia źródłoznawcze, a w szczególności kwestia proveniencji wspomnianego starodruku (rozważania te oparte będą na historii zbiorów Ossolineum), problematyka filiacji źródeł, jak również recepcji tekstu.

STAN BADAŃ

Odtworzeniem dziejów kancjonałów składanych, w tym m.in. zagmatwanych losów *Kancjonału Ossolińskich*, zajął się w 1996 roku, a następnie ponownie w 2004, ceniony polski muzykolog prof. dr hab. Piotr Poźniak (1939–2016). Zwrócił on uwagę na ciekawe zjawisko: na zainteresowanie badaczy żywione wobec tych samych źródeł, ale w literaturze funkcjonujących pod różnymi nazwami, dającymi mylne wrażenie zachowania większej ich liczby niż w rzeczywistości⁵. Anna Szweykowska w swojej pracy z 1958 roku określiła omawiany zbiór jako „kancjonał opisany przez Jochera”, podobnie nazwał go Zygmunt Maria Szweykowski: „duży, liczący 224 karty kancjonał, który opisuje Jocher”⁶. Wprost o „kancjonałe Jochera” wspomniała badaczka historii druku Maria Przywecka-Samecka,

³ *Kancjonał puławski*, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, sygn. 1619/I–1635/I. Druki wchodzące niegdyś w skład *Kancjonału Ossolińskich* nie funkcjonują obecnie w formie klocka. Kancjonały składane tworzone z publikacji wydawanych osobno, które zbierano i następnie scalano w jedną księgę.

⁴ Należy w tym miejscu zaznaczyć, że *Modlitwa powszednia do Trojcy Świętej* pojawiła się dopiero w drugiej edycji kancjonału J. Seklucjana w 1550 r. – jako *Prośba do Pana Boga, aby nas przy swem słowie raczył zostawić*. Zob. B. Chlebowski, *Najdawniejsze kancjonały protestanckie z połowy XVI w. Przyczynek do dziejów polskiej liryki religijnej*, „Pamiętnik Literacki” 1905, z. 4, s. 405–424; W. Wydra, *Nieznane Seklucjaniana*, „Studia Polonistyczne” 1992, t. 18/19, s. 293–303; *Jana Seklucjana pieśni chrześcijańskie dawniejsze i nowe*, wstęp, oprac. A. Kalisz, Kraków 2007, s. 130, 251; *Pieśni z kancjonałów Jana Seklucjana (1547, 1550, 1569) oraz z różnych druków ok. 1554 – ok. 1607 = Hymns from Jan Seklucjan’s Collections (1547, 1550, 1569) and from Various Prints ca. 1554 – ca. 1607*, przygot. do wyd. A. Kocot, P. Poźniak, Kraków 2012, s. 76, nr 37.

⁵ P. Poźniak, *Dzieje i zawartość polskich kancjonałów składanych*, „Muzyka” 1996, nr 3, s. 24–27; *Polska pieśń wielogłosowa XVI i początku XVII wieku*, zebrał, przygot. do druku *idem*, transkrypcja, oprac. tekstów staropolskich W. Walecki, Warszawa–Kraków 2004, t. 1: *Nuty i komentarze*, s. 11–16.

⁶ *Pieśni wielogłosowe...*, s. 133, 287–288. Brak informacji o egzemplarzu z wrocławskiego Ossolineum.

to samo uczynił ceniony hymnolog Karol Hławiczka⁷. Natomiast jako „Kancjonał Ossolińskich” wymienia źródło Katarzyna Morawska w swojej syntezie z 1994 roku⁸. Biorąc pod uwagę inne publikacje, można by też nazywać ten zbiór np. „kancjonałem Juszyńskiego”, gdyż to on najprawdopodobniej był najwcześniejszym znanym obecnie jego właścicielem. Jak wyjaśnia Poźniak, ksiądz odsprzedał swój zbiór Józefowi Maksymilianowi Ossolińskiemu, ale trudno określić, gdzie, kiedy i w jaki sposób wszedł w jego posiadanie⁹. Natomiast publikacja Adama Jochera z 1857 roku jest wtórna, sporządzona *in extenso* na podstawie pracy Ludwika Sobolewskiego, który przed około 1826 rokiem dokonał odpisu źródeł z biblioteki Ossolińskiego jeszcze w Wiedniu, o czym notabene Jocher otwarcie poinformował na karcie tytułowej¹⁰. Wydaje się zatem, że nazywanie tego zbioru *Kancjonałem Ossolińskich* będzie najtrafniejsze, tym bardziej że ma ono już swoją tradycję w literaturze przedmiotu.

O druku *Modlitwy powszedniej do Troyce Świętej* wspominają zarówno filolodzy, jak i muzykolodzy. Z perspektywy historii literatury niezwykle cenna jest bibliografia Karola Estreichera. Prace wymienione w jego *opus magnum* pojawiają się w publikacjach większości badaczy. Należy jednak zaznaczyć, że przy 1907 roku jako miejsce przechowywania tego druku wskazane są Biblioteki Czarneckiego i Czartoryskich, uczonego wspomina też przerys znajdujący się w Bibliotece Jagiellońskiej – wydanie faksymilowe Kazimierza Władysława Wójcickiego¹¹. Na uwagę zasługuje również niewydana dysertacja doktorska Alodii Kaweckiej (znanej w literaturze jako Kawecka-Gryczowa) z grudnia 1931. Badaczka pisze w niej o egzemplarzu druku *Modlitwy powszedniej*, jako jego proveniencję wskazując Bibliotekę Wiktora Baworowskiego, związaną ze spuścizną po hr. Zygmuncie Czarneckim z Ruska¹². Zaznacza także obecność egzemplarza w *Kancjonale puławskim*, a powołując się na pracę Jochera, wysuwa przypuszczenie, że w Ossolineum znajdował się jeszcze jeden, trzeci druk z tą pieśnią, który wyróżniał się ręczną pagi-

⁷ M. Przywecka-Samecka, *Drukarstwo muzyczne w Polsce do końca XVIII wieku*, Kraków 1969, s. 60–62; K. Hławiczka, *Zur Geschichte der polnischen evangelischen Gesangbücher des 16. und 17. Jahrhunderts*, „Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie” 1970, t. 15, s. 182.

⁸ K. Morawska, *Historia muzyki polskiej. Renesans*, Warszawa 1994, s. 226.

⁹ P. Poźniak, *Dzieje i zawartość...*, s. 24–27.

¹⁰ A. Jocher, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce*, t. 1, Wilno 1840, s. xxxv–xxxvi, t. 3, Wilno 1857, s. 121, nr 6764, s. 144, nr 7027, s. 214, nr 7023, s. 233, nr 7027.

¹¹ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 21, Kraków 1906, s. 538 (hasło: *Luter*), t. 22, Kraków 1908, s. 482 (hasło: *Modlitwa*), t. 24, Kraków 1912, s. 257 (hasło: *Pieśń*) (wydanie faksymilowe jako „kancjonał Przyborowskiego”). W wersji chronologicznej nie ma informacji o egzemplarzu ze zbiorów Ossolińskiego, jedynie w wersji alfabetycznej wzmianki takie pojawiają się w późniejszych uzupełnieniach; zob. Elektroniczna Baza Bibliografii Estreichera (EBBE), hasło: „Modlitwa powszednia do Troyce świętej, przeciwko nyeprzyyaćyelom koscyolá Swyętego”, nr ID: 153828, 160612, 204998, http://www.estreicher.uj.edu.pl/index.php/staropolska/baza/search_results (dostęp: 5.03.2017); K.W. Wójcicki, *Biblioteka starożytna pisarzy polskich*, Warszawa 1843, t. 2, s. 7–12.

¹² A. Kawecka, *Polskie kancjonały protestanckie w. XVI*, nieopublikowana praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1931; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. WF II 505, s. 126–127, 216, p. 2.

nacją. Kawecka podaje ponadto: „Kopia klocka wszystkich luźnych pieśni, jakie posiadała Biblioteka Ossolineum, również zawiera *Modlitwę*. /Kopia znajduje się w Archiwum P[a]wlikowskich/. Gdzieby obecnie była – nie wiem”¹³.

O ile hipoteza o trzecim egzemplarzu druku będzie rozpatrywana w dalszym toku artykułu, o tyle już teraz można powiedzieć, że wzmiankowana przez badaczkę rękopiśmienna kopia całego źródła *Kancjonału Ossolińskich* zachowała się w Bibliotece Ossolineum we Wrocławiu¹⁴. W 1996 roku dotarł do niej Poźniak, w swoim artykule nie powołuje się on jednak na informacje Kaweckiej, gdyż najprawdopodobniej nie znał cytowanej pracy¹⁵. W przeciwnym wypadku wspomniałby o niej zarówno wtedy, jak i w przygotowanych w 2004 i 2012 roku edycjach krytycznych polskich pieśni¹⁶. Współredaktorzy owych wydań w kilku miejscach wręcz stwierdzają, że druk o interesującym nas tytule, który wchodził w skład *Kancjonału Ossolińskich*, „ok. 1930 r. być może istniał jeszcze we Lwowie (Oss[olineum]), o jego dalszych losach nic nie wiadomo”¹⁷. Jest to o tyle zaskakujące, że w pozycjach tych można odnaleźć skrupulatnie odnotowane źródła i obszerną literaturę przedmiotu, włącznie z katalogiem starych druków autorstwa Marii Bohonos z 1965 roku, jak również odtworzoną historię kancjonałów składanych. Mimo to pominięty został druk przechowywany we wrocławskim Ossolineum¹⁸.

Istnieje też osobna literatura muzykologiczna dotycząca podstawy źródłowej, służącej do przygotowania druku muzycznego w oficynie Wietorowej. Podstawę tę stanowi bowiem pieśń Lutra *Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort*, która wymieniona jest w bibliografiach niemieckojęzycznych, a melodia w identycznym kształcie znalazła się w druku wielogłosowej pieśni z polskimi słowami¹⁹. Nie ma jednak w owych pracach informacji o polskim przekazie, ani też o źródłach w innych językach.

W obliczu braku wskazania autora tekstu i kompozytora *Modlitwy powszedniej* przez sztycharza druku, podejmowano w literaturze próby atrybucji. Twórcą polskiego tłumaczenia (jak przypuszcza Kawecka) może być Andrzej Trzeciecki bądź (zdaniem Karola Łepkowskiego) Caspar Gesner²⁰.

Niewątpliwie najslabiej opisana pozostaje dotychczas kwestia egzemplarza *Modlitwy powszedniej* znajdującego się obecnie w Dziale Starych Druków Zakła-

¹³ A. Kawecka, *op. cit.*, s. 216, p. 2; zob. też A. Jocher, *op. cit.*, s. 121.

¹⁴ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. Pawl. 103.

¹⁵ P. Poźniak, *Dzieje i zawartość...*, s. 19–43.

¹⁶ Zob. *Jana Seklucjana pieśni...*, s. 130, 251; *Polska pieśń wielogłosowa...*, s. 15, 253–254; *Pieśni z kancjonałów...*, s. 176.

¹⁷ *Pieśni z kancjonałów...*, s. 8; *Polska pieśń wielogłosowa...*, s. 58–59, 253.

¹⁸ Zob. M. Bohonos, *op. cit.*, s. 414, nr 1509.

¹⁹ Zob. P. Wackernagel, *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts*, t. 3, Leipzig 1870, s. 26, nr 44; J. Zahn, *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder aus den Quellen geschöpft und mitgeteilt*, t. 1, Gütersloh 1889, s. 99, nr 350a.

²⁰ A. Kawecka, *op. cit.*, s. 126–127, 216; K. Łepkowski, *O kancjonale puławskim*, [w:] *Pamiętnik słuchaczy Uniwersytetu Jagiellońskiego wydany staraniem i nakładem młodzieży akademickiej na uroczystość otwarcia „Collegii Novi”*, Kraków 1887, s. 106.

du Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Niezbędne jest zatem dokładne przeanalizowanie tego źródła pod kątem proveniencji i ustalenie, czy egzemplarz ten wchodził w skład tzw. *Kancjonatu Ossolińskich*, a więc czy jest to zaginione źródło, którego badacze do tej pory poszukiwali. Biorąc pod uwagę pracę doktorską Kaweckiej i katalog Bohonos, należy też dokonać dokładnego, aktualnego opisu źródła i porównać wybrane jego elementy z informacjami wynikającymi z historii trzech księgozbiorów Ossolineum: Ossolińskiego, Czarneckiego i Baworowskiego. Niezwykle cenną publikacją dotyczącą drugiego z nich jest artykuł Antoniego Doleczka z 1995 roku, w którym autor powołuje się m.in. na wywiad z wnuczką samego hrabiego Czarneckiego, Ludwiką Bröel-Plater (1904–2000)²¹. W kwestii zbiorów Baworovianum najważniejszych informacji dostarcza zaś tekst Agnieszki Chamery-Nowak z 2008 roku²². Zestawienie tych informacji z wcześniejszą literaturą, jak również ze źródłami, które dotychczas nie pojawiały się w opracowaniach badaczy, pozwoli uzyskać odpowiedzi na wiele z postawionych tu pytań.

OPIS ŹRÓDŁA I ZAKRES PROBLEMATYKI

Druk jest niewielkich rozmiarów, w formacie *in octavo* (142 × 95 mm). Obejmuje dwie karty początkowe – dawne ochronne – oraz trzy z treścią pieśni czterogłosowej; karta tytułowa zawiera ubytek na środku, przy prawym brzegu, i przycięcie u dołu, a ostatnia (A iii) jest u dołu naddarta²³. Do egzemplarza tego najprawdopodobniej należały jeszcze trzy dodatkowe karty, na co wskazują ślady po ich usunięciu. Istotna wydaje się również numeracja, która występuje w druku w kilku rodzajach: mamy tu mianowicie numerację stron i kart oraz drukowaną i ręczną. Jedna numeracja kart (A i, A ii, A iii) pochodzi od wydawcy. Druga, niestety, częściowo niewidoczna, której fragment („19/[?]”) znajduje się na karcie tytułowej, zapisana jest ręcznie atramentem w sposób charakterystyczny dla paginacji kart w klockach: dwie liczby jedna pod drugą, z oddzielającą je poziomą linią (il. 1).

Trzecia to foliacja zapisana ołówkiem w górnym prawym rogu, zastosowana od kart ochronnych. Można też wyróżnić czwarty sposób numeracji – paginację, zapisaną również ołówkiem, ale zaczynającą się od karty tytułowej. Posługiwanie się nią może jednak prowadzić do pomyłki, ponieważ na niektórych stronach w podobnym miejscu umieszczona jest także foliacja.

W druku zawarte są też krótkie inskrypcje pozwalające na dokładniejsze poznanie źródła. Dopiski wykonane ołówkiem znajdują się na pierwszej z dawnych

²¹ A. Doleczek, *Zapomniany zbiór Zygmunta hr. Czarneckiego*, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1995, z. 6, s. 55–63.

²² A. Chamery-Nowak, *Zarys problematyki dotyczącej Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego*, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 2008, z. 18/19, s. 55–64. W obu publikacjach znajduje się odpowiednio poszerzony zakres bibliografii.

²³ Obie karty zostały zabezpieczone, a cały druk w 2009 r. poddano konserwacji wykonanej przez A. Kupczak.

kart ochronnych u góry („T Modlitwa. Noty” – wskazujący treść druku) i na rewersie drugiej z nich („Luther M.” – sygnalizujący autora). Natomiast na stronie przeznaczonej dla partii *Cantus* zamieszczono aktualną sygnaturę egzemplarza druku: „XVI.O.838”. Z kolei na awersie drugiej z dawnych kart ochronnych znajdują się inskrypcje zapisane atramentem: „Jocher 6764” i „N. 4474” – dukt pisma wskazuje, że najprawdopodobniej pochodzą od tej samej osoby. Natomiast na ostatniej, naddartej karcie druku, tuż przy brzegu uszkodzenia, pojawił się – już niemalże niewidoczny – dopisek wykonany czerwoną kredką; być może jest to liczba „9695” (il. 2).

Druk zawiera również trzy rodzaje pieczęci, pozwalających wskazać miejsca przechowywania źródła. Jedną z nich jest fioletowa owalna pieczęć z biblioteki Baworowskiego we Lwowie: „BIBLIOTEKA FUNDACJI HR. BAWOROWSKIEGO”, umieszczona na *verso* pierwszej z dawnych kart ochronnych i na stronie z głosem *cantus*. Pozostałe dwie pieczęcie związane są z obecnym miejscem przechowywania: czarna owalna pieczęć „BIBL. Z.N. IM. OSSOLIŃSKICH” (strona z głosem *cantus* i ostatnia strona druku) oraz mała fioletowa „BIBL. ZNiO” na karcie tytułowej i na ostatniej stronie druku. Istotna jest również oprawa, gdyż w centralnym miejscu zawiera wytłoczony złoty supereklibris z herbem i nazwiskiem „ZYG-MUNT CZARNECKI” oraz – naklejony powyżej – fragment niebieskiej tektury z pozłoceniami i napisem „MODLITWA” (il. 3). Natomiast na grzbiecie znajduje się ręcznie zapisany tytuł i data wydania dzieła: „Modlitwa. 1549.”, a także niemalże niewidoczny dopisek, być może „Wietor”.

Na karcie tytułowej druku usytuowano grafikę z przedstawieniem Boga trzymającego na kolanach Jezusa i gołębicę symbolizującej Ducha Świętego (il. 1). W prawym górnym rogu tego przedstawienia sztycharz umieścił datę: „1532”. Kolejne strony zawierają zapis muzyczny w białej notacji menzurальной w *tempus imperfectum diminutum*, przeznaczony dla czterech głosów wokalnych: „CANTVS”, „ALT.”, „TENOR”, „BASS.”, z następującym układem kluczy na pięciolinii: C1, C3, C4, F4. Pod zapisem muzycznym każdego z głosów umieszczone są te same słowa pierwszej zwrotki pieśni: „Boże Oycze przy słowye twem / Rącz nas zachować prawdziuem / Słum Turki y Heretyki / Syná twego przeciwniki”, a na ostatniej stronie znajduje się wyłącznie tekst kolejnych trzech zwrotek z dopiskiem „Dokończenie”, wskazującym koniec utworu (il. 4)²⁴.

Już po wstępnej analizie omawianego źródła można wyciągnąć kilka wniosków, a także sformułować kolejne hipotezy badawcze. Data „1532” zamieszczona przez oficynę Wietorowej nawiązuje do wydania *Pieśni o Bożym umęczeniu*, opublikowanej w tym roku przez krakowską oficynę Hieronima Wietora. Umieszczenie owej daty na druku z 1549 roku jest najprawdopodobniej wynikiem swoistej oszczędności drukarza, który wykorzystał wcześniej wykonany drzeworyt do kolejnej publikacji, co pozwoliło mu obniżyć koszt produkcji. Była to dość częsta praktyka w przypadku druków dysydenckich, a dodatkowo zwraca naszą uwagę

²⁴ Odpis tekstu podano w transliteracji.

na czas najdawniejszego wydania pierwszej polskiej wielogłosowej pieśni religijnej o wyraźnym charakterze reformacyjnym²⁵.

Co jednak istotne, egzemplarz nie zawiera informacji o autorze tekstu ani o kompozytorze. Stało się to powodem do podjęcia poszukiwań przez wcześniejszych bibliotekarzy i właścicieli źródła, którzy po znalezieniu odpowiedzi zapisali w nim ołówkiem nazwisko wittenberskiego reformatora. Nie wiadomo jednak, kto dokonał tych inskrypcji.

Kolejne zagadnienie wyłaniające się z opisu źródła to pieczęcie – poza obecnym miejscem przechowywania wskazujące również na bibliotekę hr. Baworowskiego we Lwowie i na zbiory hrabiego Czarneckiego z Ruska. Skoro istnieją tutaj świadectwa proveniencji trzech księgozbiorów, to w jaki sposób dochodziło do zmian i czy były to jedyne miejsca, w których druk się znajdował? Pozostaje też kwestia wielokrotnych paginacji, zwłaszcza ręcznych; z nich szczególnie jedna, poczyniona piórem na karcie tytułowej, choć widoczna tylko częściowo, wskazywać może na funkcjonowanie źródła w tzw. klocku, składającym się z zestawionych druków, tak jak w *Kancjonale puławskim* (il. 5).

Porównując oba źródła, można też zauważyć, że druk z *Kancjonału puławskiego* zawiera na końcu jeszcze jedną niezapisaną kartę, więc w egzemplarzu z Ossolineum najprawdopodobniej usunięte zostały puste karty, a ich większa liczba wynikała z umieszczenia dodatkowych kart ochronnych w tym egzemplarzu. Czy zatem wcześniej funkcjonował on w ramach kancjonału składanego i czy jest to zagubiony druk z *Kancjonału Ossolińskich*? Odpowiedzi na te i inne pytania mogą dostarczyć wyniki badań komparatystycznych – zestawień z innymi źródłami, dotyczącymi m.in. historii zbiorów Ossolineum (w tym szczególnie inwentarzy i katalogów zbiorów Ossolińskiego, Baworowskiego i Czarneckiego), jak również muzykaliów, pozwalających poznać proces recepcji pieśni.

„ODNALEZIONY” STARODRUK Z KANCJONAŁU OSSOLIŃSKICH?

Przedstawiona powyżej charakterystyka źródła wskazuje, że omawiany druk ze względu na oprawę już od dłuższego czasu nie mógł znajdować się w klocku z innymi, ale zachowana ręczna paginacja nie wyklucza takiej funkcji przed oprawieniem. W rozwiązaniu kwestii proveniencji egzemplarza druku *Modlitwy powszedniej* z wrocławskiego Ossolineum niezbędne jest szczegółowe prześledzenie historii wybranych kolekcji.

A. OKRES WIEDEŃSKI (DO 1826 ROKU)

Wiedeń stał się miejscem, w którym Ossoliński świadomie i konsekwentnie prowadził proces tworzenia swojej biblioteki. Do kolekcji trafił również omawiany kancjonał. Zanim jednak się w niej znalazł, był w innych rękach. Wzmianka

²⁵ Zob. J. Zaremba, *Pieśni chwał boskich*, edycję przygot. B. Brzezińska, A. Kawecka-Gryczowa, Kraków 1989, s. 9; *Polska pieśń wielogłosowa...*, s. 245–246.

dotycząca najwcześniejszego właściciela „ossolińskiego” kancjonału składanego wiąże się z ks. Michałem Hieronimem Juszyńskim (1760–1830), który zajmował się m.in. zbieraniem starodruków²⁶. Do protektorów Juszyńskiego należał Ossoliński, który najpierw podarował mu plebanię w swoim majątku „w Podolem”, a po kilku latach, w 1799 roku – probostwo w Zgórsku. Z uwagi na to, że podobnie jak jego mecenas był Juszyński bardzo zagorzałym zbieraczem starodruków, poróżnił się na tym polu z Ossolińskim do tego stopnia, iż doszło do procesu. Prawdopodobnie w jego wyniku ksiądz opuścił Galicję w 1810 roku i wyjechał do Księstwa Warszawskiego²⁷.

Można zatem przypuszczać, że Ossoliński nabył od Juszyńskiego zbiór druków polskich pieśni protestanckich w okresie 1799–1810. O sprawie tej wspomina adiunkt i bibliotekarz Uniwersytetu Wileńskiego Ludwik Sobolewski, który przed około 1826 rokiem dokonał – jeszcze w Wiedniu – odpisu 28 druków i jednego dodatkowego (*Pieśni o Bożym umęczeniu*) i wskazał tam Juszyńskiego jako wcześniejszego ich właściciela. Już wtedy jednak kancjonał nie był kompletny – miał 112 kart, a z foliacji wynikało, że powinien zawierać 224. Nie wiadomo, ile druków znalazł ksiądz i czy wszystkie oddał Ossolińskiemu.

W 1818 roku ukazała się pierwsza drukowana praca na temat *Kancjonału Ossolińskich*, autorstwa Adama Tomasza Chłędowskiego²⁸. Był on redaktorem czasopism naukowo-literackich, zatem zwracał uwagę na dawne źródła oraz na wyjątkowe księgozbiory i uznał za stosowne, aby opublikować korespondencję o zbiorze druków przysłaną mu przez Franciszka Mireckiego – ówczesnego bibliotekarza i sekretarza Ossolińskiego²⁹. Chłędowski podał opis 27 (*sic!*) druków i jednego osobno (*Pieśni o Bożym umęczeniu* z 1532 r.). Wprawdzie w jego omówieniu odnajdzie się m.in. zapis bibliograficzny, ale o istnieniu nut redaktor informował niekonsekwentnie.

Lata 1820–1826 to czas współpracy Gwalberta Pawlikowskiego z Ossolińskim. W tym okresie Pawlikowski zlecił sporządzenie odpisu całego *Kancjonału Ossolińskich* (było to wówczas 28 druków wraz z dodatkiem – *Pieśnią o Bożym umęczeniu*). Odpis ten, o którym wspomina Kawecka i do którego dotarł też Poźniak,

²⁶ Jeśli nie zaznaczono inaczej, opis pochodzi z pracy *Polska pieśń wielogłosowa...* (s. 12–16).

²⁷ J. Korpała, *Juszyński Michał Hieronim*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 11, Kraków 1964–1965, s. 355–358.

²⁸ A.T. Chłędowski, *Spis dzieł polskich opuszczonych lub źle oznaczonych w Bentkowskiego „Historii literatury polskiej”*, Lwów 1818, s. 108, nr 19.

²⁹ Franciszek Mirecki (1791–1862) był również kompozytorem, pianistą, dyrygentem i pedagogiem. W Wiedniu przebywał od 1814 r., pobierając naukę m.in. u słynnych muzyków i kompozytorów: J.N. Hummła, I. Moschelesa, A. Salieriego i J.P. Pixisa. W kwietniu 1816 spotkał się z L. van Beethovenem, który mieszkał wówczas u J.M. Ossolińskiego w Baden bei Wien. Autor *Ody do radości* pracował wtedy nad zbiorem 23 pieśni różnych narodów (WoO, nr 158), wśród których znalazły się dwie polskie: *Oj, upiłem się w karczmie* (nr 9) i *Poszła baba po popiół* (nr 10), wybrane przez Mireckiego. Jego współpraca z Ossolińskim została przerwana 28 XI 1816 z powodu planów przeniesienia biblioteki do Lwowa. Zob. B. Chmara-Żaczekiewicz, *Mirecki Franciszek*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM. Część biograficzna*, red. E. Dziębowska, t. 6, Kraków 2000, s. 278–280.

zachował się we wrocławskim Ossolineum³⁰. Już na pierwszej stronie można odnaleźć notatkę samego Pawlikowskiego, dostarczającą wielu informacji o źródle i jego dziejach (il. 6):

„Pieśni | te przepisane są ze zbiorów Józefa Maksymiliana Ossoliń:|skiego. Odpis ten zrobił dla mnie terazniejszy lekarz w Wie:|liczce Boczkowski gdy był na nauce w Wiedniu. Pieśni | te były razem oprawne w jeden tomik in 8vo a ukradł | tomik ten z blisko pięćdziesiąt innemi co razem przeszło dwie:|ście dziełek najrzadszych czyniło, roku 1833 Kazimierz Wła:|dysław Wojcicki i zawiózł do Warszawy. Wydał z nich już | kilka, jako to przysłowia – teatra – Myślństwo Ptasze – a | teraz pieśń Zofii Oleśnickiej. Wszystkie zabiegi do odzyska:|nia tych dzieł czynione przeze mnie w drodze prywatnej i urzę:|dowej były bezskuteczne, tylko nieprzyjaciela pozyskałem so:|bie”.

Z notatki Pawlikowskiego wynika, że kancjonał w okresie wiedeńskim zachowany był jeszcze w całości. Zawierał również *Modlitwę powszednią...*, którą Boczkowski skopiował, ale brakuje w niej tekstu pod zapisem nutowym, również niewolnym od pewnych nieścisłości (il. 7).

B. OKRES LWOWSKI (1827–1833)

W 1827 roku zbiory Ossolińskiego zostały przeniesione do Lwowa. Potwierdza to ich inwentarz z tegoż roku, w którym wymienionych jest 28 druków i dodatkowo *Pieśń o Bożym umęczczeniu*, a *Modlitwa powszednia...* znajduje się pod numerem 18 (il. 8)³¹.

Szczególnie istotny wydaje się numer, pod jakim zbiór druków został spisany: „9695”. Ten sam znajdujemy bowiem na urwanej ostatniej karcie źródła z wrocławskiego Ossolineum, zapisany czerwoną kredką. Wskazywałoby to, iż omawiany druk w 1827 roku nie tylko stanowił część zbiorów lwowskiego Ossolineum, ale też należał do *Kancjonału Ossolińskich*. Co ciekawe, inwentarz umożliwia też wskazanie prac, które dotyczyły omawianego kancjonału bądź *Modlitwy powszedniej...* i również były przechowywane w Ossolineum, np. nr 6971 („Adama Tom. Chłędowskiego – Spis dzieł opuszczonych w Bentkowskim – We Lwowie 1818 – 8°”)³², nr 6974 („Joach: Lelewela – Bibliograficznych Xiąg dwoje – W Wilnie 1821 – 8°”)³³. *Kancjonał Ossolińskich* nie pozostał jednak we Lwowie zbyt długo, gdyż – jak wskazuje Pawlikowski w swojej notatce – zbiór został skradziony przez Kazimierza Władysława Wójcickiego w 1833 roku i wywieziony do Warszawy. Był to zarazem koniec funkcjonowania *Kancjonału Ossolińskich*, gdyż klocek z drukami rozpruto i odtąd istniały one pojedynczo, co spowodowało ich rozproszenie.

³⁰ ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. Pawl. 103. Odpis ten został przekazany do lwowskiego Ossolineum w 1921 roku.

³¹ *Inwentarz Książek i Rękopisów po ś.p. Jaśnie Wielmożnym Józefie Maxymilianie Hrabim na Tęczynie Ossolińskim w Wiedniu pozostałych przy wyprawieniu onychże do Lwowa spisany [1827]*, ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 1302/I, nr 9695.

³² A. T. Chłędowski, *op. cit.*

³³ J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke*, t. 1, Wilno 1823, s. 156–157.

C. OKRES WARSZAWSKI (1833–1918)

Już w 1842 roku pojawiły się pierwsze pieśni wydane najprawdopodobniej na podstawie druków z *Kancjonału Ossolińskich*, a w 1843 roku jako faksymile opublikowano *Modlitwę powszednią...*, co stanowi też dowód, iż egzemplarz ten został skradziony, tak jak inne ze zbioru Ossolińskiego³⁴. W edycji owej znalazły się m.in. opisy i przedruki kompozycji z tekstami Trzecieckiego, Mikołaja Reja i muzyką autora sygnowanego inicjałami „V.S.”, co Wójcicki rozwinął jako „Wacław z Szamotoł”.

Tematyka ta musiała wówczas cieszyć się dużym zainteresowaniem, gdyż w 1844 roku, dzięki udostępnieniu *Kancjonału Ossolińskich* Michałowi Wiszniewskiemu, została opublikowana praca zawierająca transliteracje wszystkich druków wraz z ich opisem bibliograficznym³⁵, natomiast w 1857 roku ukazała się praca Jochera (kopia od Sobolewskiego), który wymienił 28 druków należących do omawianego źródła i podzielił je na pięć grup.

Śmierć Wójcickiego w 1879 roku przyniosła nowy etap w historii dawnego *Kancjonału Ossolińskich*, gdyż został on przejęty przez Józefa Przyborowskiego, który był wówczas m.in. bibliotekarzem Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej w Warszawie. O tym, że zbiór pieśni trafił do niego, zaświadcza publikacja z 1880 roku, którą wydały dzieci Przyborowskiego (Kazimiera i Stefan), zawierająca dwie kompozycje z dawnego *Kancjonału Ossolińskich*, a także praca Mikołaja Bobowskiego z 1893 roku³⁶. „Ossolińskie” źródło pozostało w rękach rodziny Przyborowskich jeszcze długo, choć gdy po śmierci Józefa (1896) jego córka Kazimiera sporządziła rękopiśmienny katalog (ok. 1900), który również przetrwał we wrocławskim Ossolineum, *Modlitwa powszednia...* nie została w nim jednak uwzględniona³⁷. Przy innych tytułach znajdują się natomiast dopiski „Ossol”, wskazujące, że druki odkupiono do Ossolineum we Lwowie. Odbywało się to najprawdopodobniej dzięki Antykwarni Warszawskiej, o czym informują zachowane do dziś karteczki naklejone na okładkach źródeł zgromadzonych we wrocławskim Ossolineum, np. na druku *Heynał świtha na rane powstanie*, który wchodził w skład dawnego *Kancjonału Ossolińskich*, tak jak trzy pozostałe z tego zbioru³⁸. Precedens odkupowania – po około 70 latach – przez Ossolineum własnych zasobów pośrednio potwierdzają słowa Mieczysława Gębarowicza, który przy opisie manuskryptu Boczkowskiego zaznaczył, że większość ze skradzionych druków wróciła (nie sprecyzował, w jaki sposób) do lwowskiej biblioteki do 1918 roku³⁹.

³⁴ Zob. K.W. Wójcicki, *Zarysy domowe*, Warszawa 1842, t. 4, s. 193–255, 289–311; *idem*, *Biblioteka starożytna...*, s. 7–12.

³⁵ M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 6, Kraków 1844, s. 433, 488; zob. też A. Kawecka, *op. cit.*, s. 204, p. 33.

³⁶ M. Bobowski, *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, Kraków 1893. W pracy tej znajdują się także przerysy ze wspomnianej publikacji dzieci Przyborowskiego.

³⁷ *Katalog księgozbioru śp. Józefa Przyborowskiego*, ZNiO, Dział Rękopisów, sygn. 5473/I; zob. też *Polska pieśń wielogłosowa...*, s. 14.

³⁸ ZNiO, Dział Starych Druków, sygn. XVI.O.1037, XVI.O.841, XVI.O.844, XVI.O.936.

³⁹ Zob. *Katalog Rękopisów Biblioteki imienia Gwalberta Pawlikowskiego*, oprac. M. Gębarowicz, wyd. 2, Wrocław 1949, s. 51.

D. PONOWNIE WE LWOWIE (1918–1940)

Biorąc pod uwagę, że druk *Modlitwy powszedniej...* zachowany we wrocławskim Ossolineum nie zawiera karteczki wskazującej na nabycie przez Antykwarnię Warszawską, musiał powrócić do Lwowa po kradzieży Wójcickiego i późniejszym etapie u Przyborowskiego inną drogą. Nie został uwzględniony w katalogu Przyborowskiej (1900), zatem prawdopodobnie zniknął ze zbiorów rodu wcześniej. Znaki proveniencyjne sugerują, iż znalazł się najpierw w księgozbiorze hrabiego Zygmunta Czarneckiego z Ruska i hrabiego Wiktora Baworowskiego we Lwowie. Zbiory Czarneckiego zostały sprzedane do Biblioteki Baworowskiego w 1914 roku i druk *Modlitwy powszedniej...* również trafił do tej kolekcji – pod sygnaturą „25457”. Potwierdza to wpis w ogólnym katalogu Biblioteki Baworowskich we Lwowie (dział numerów 20000–26000), a także zachowana dawna karta katalogowa o treści: „Modlitwa / powszednya / do Troyce swyętey przeciwko / nyeprzyacyelom Koscyła / swyętego. / Kraków [rk] [15]49 – Wdo[wa] Hier. / Vie[tora]/ 8° vol.: 1 || N^r 25457 || Estr. 22, 482. || 4868.” (il. 9)⁴⁰.

Wprawdzie numery wymienione na tej karcie katalogowej nie znajdują się obecnie na starodruku z wrocławskiego Ossolineum, ale nie wyklucza to jego pochodzenia z Biblioteki Baworowskich⁴¹. Biorąc pod uwagę, że egzemplarz ten wspomniany jest w dwóch spisach kolekcji Baworowskiego z tym samym numerem katalogowym, a pozostałe informacje dokładnie pasują do druku z wrocławskiego Ossolineum, można przypuszczać, że najprawdopodobniej chodzi o to samo źródło.

Pozostaje zatem drugie świadectwo proveniencji: księgozbiór hr. Zygmunta Czarneckiego (1823–1908). Najprawdopodobniej to on pozyskał druk *Modlitwy powszedniej...* od Przyborowskiego – albo jeszcze od Wójcickiego. Jak przekazuje Doleczek, hrabia Czarnecki nie zatrudniał bibliotekarza, gdyż sam opracowywał swoje zbiory⁴². Porównując wymienione wcześniej inskrypcje z innymi źródłami z jego kolekcji, można stwierdzić, że zarówno wpisy ołówkiem „T Modlitwa. Noty” i „Luther M.,” jak i zapisy piórem na awersie drugiej dawnej karty ochronnej: „Jocher 6764” i „N. 4474”, zostały najprawdopodobniej wykonane przez Czarneckiego. Obdarzał on swoje księgi dużą estymą, oddawał je do konserwacji u Emila Schrotta w Krakowie, a większość egzemplarzy oprawiał w charakterystyczny sposób: „w pergamin lub półpergamin z wytłoczonym na oprawie herbem Czarneckich”⁴³. Posiadał dwa spisy: inwentarz i katalog kartkowy – oba samodzielnie sporządzone. Istniał też trzeci spis, z 1908 roku, wykonany na zlecenie hrabiego w związku ze sprzedażą księgozbioru do Baworowianum we Lwowie⁴⁴.

⁴⁰ Dawny katalog kartkowy Biblioteki Baworowskich, obecnie przechowywany w pudłach w Oddziale Książki Rzadkiej Biblioteki im. W. Stefanyka we Lwowie.

⁴¹ W opisie pojawia się informacja o enigmatycznym „vol. 1”, która może oznaczać raczej umiejscowienie (np. tom, część), a nie liczbę jednego z wielu tych samych druków.

⁴² A. Doleczek, *op. cit.*, s. 58.

⁴³ *Ibidem*, s. 58–59.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 58, 60.

Inwentarz zbiorów Czarneckiego zachował się w Oddziale Książki Rzadkiej w Bibliotece im. Wasyla Stefanyka we Lwowie. Poszczególne źródła wymienione są w tym dokumencie alfabetycznie (bez numerów). W przypadku *Modlitwy powszedniej...* nota brzmi: „Modlitwa do Trojcy Swiętej. Kraków 1549”⁴⁵.

Można przypuszczać, że inwentarz kartkowy albo jego kopia sporządzona w związku ze sprzedażą zawierały numer inwentarzowy – niewykluczone, iż taki, jaki widnieje na awersie drugiej dawnej karty ochronnej druku z wrocławskiego Ossolineum: „N. 4474”. Niestety, nie sposób tego potwierdzić do czasu odnalezienia brakujących spisów. Biorąc jednak pod uwagę wszystkie przedstawione informacje dotyczące historii zbiorów ZNiO i proveniencji omawianego druku, można uznać, że egzemplarz przechowywany we Wrocławiu jest najprawdopodobniej tym samym, który znajdował się w lwowskim Ossolineum. Podejrzenia Kaweckiej o dwóch egzemplarzach zgromadzonych w bibliotece nie otrzymują zatem potwierdzenia w źródłach. Trudno natomiast jednoznacznie wskazać, kiedy i w jaki sposób Czarnecki wszedł w posiadanie omawianego druku. Najprawdopodobniej było to jeszcze przed 1900 rokiem, gdyż *Modlitwa powszednia...* nie została wymieniona w katalogu zbiorów Przyborowskiego, ale czy hr. Czarnecki uzyskał ją jeszcze przed, czy po śmierci Przyborowskiego w 1896 roku, trudno obecnie rozstrzygnąć. Do jednoznacznego wyjaśnienia tej sprawy niezbędne są dodatkowe studia.

Po wybuchu II wojny światowej losy bibliotek lwowskich uległy gruntownym zmianom. 31 stycznia 1940 powołano Akademię Nauk Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, w czego wyniku polskie zbiory znajdujące się we Lwowie zostały podzielone. W związku ze zmianą siedziby Ossolineum po wojnie część kolekcji trafiła do Wrocławia, a wśród nich znalazł się również starodruk *Modlitwy powszedniej*.

„BOŻE OJCZE, PRZY SŁOWIE TWEM” – Z HISTORII RECEPCJI

Chorał protestancki z polskim tekstem nie stanowił w połowie XVI wieku niczego wyjątkowego, gdyż nowinki luteranckie intensywnie napływały z zachodu przez Śląsk, z północy od Prus Książęcych, a zwłaszcza z Królewca, a także z południa przez Czechy, ale funkcjonowały zazwyczaj w przekazach rękopiśmiennych⁴⁶. Źródło zachowane we wrocławskim Ossolineum jest więc unikatowe, ponieważ stanowi pierwszy druk, w którym otwarcie prowadzi się walkę ideową z „antychrystami” – zarówno z siejącymi w Europie postrach Turkami, jak i ze stronnikami papieża. Autor spolszczenia czyni to jeszcze w dość delikatny spo-

45 *Dawny inwentarz Czarneckiego*, Oddział Książki Rzadkiej Biblioteki im. W. Stefanyka we Lwowie. Za pomoc w pozyskaniu kopii inwentarzy zbiorów J.M. Ossolińskiego i W. Baworowskiego oraz niniejszej informacji dziękuję dr Agnieszce Franczyk-Cegle z Działu Starych Druków ZNiO.

46 Zob. A. Kawecka, *op. cit.*, s. 125–126. Warto dodać w tym miejscu, iż biorąc pod uwagę zachowane źródła, badacze wymieniają śpiewy protestanckie z rękopisów pochodzących z lat 1546, 1552, 1558. Zob. G. Friese, *Beiträge zu der Reformationsgeschichte in Polen und Litthauen*, Breslau 1786, cz. 2, s. 168; B. Chlebowski, *op. cit.*, s. 407.

sób, o czym świadczy porównanie przekładu z oryginałem – w pierwszej zwrotce pojawia się określenie: „stłum Turki i Heretyki”, a nie, jak w pieśni Lutra: „*und steuer des Bapst und Türken mord*”⁴⁷.

Wskazywanych jest kilka źródeł pochodzenia melodii. Można wymienić tu kancjonały: Josepha Kluga z 1543 roku, Johanna Waltera z 1544, Johanna Spangenbergera z 1545, i wiele innych⁴⁸. Natomiast podstawę stanowi najprawdopodobniej ambrozjański hymn *Veni redemptor gentium*, który w tłumaczeniu Lutra funkcjonuje jako *Nun komm, der Heiden Heiland* i w formie wariantów melodycznych używano go do słów „*Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort*”, tak samo jak z podłożonym polskim tekstem: „Boże Ojczy, przy słowie Twem”⁴⁹. Co warto podkreślić, melodia ta funkcjonowała również z innym tekstem, np.: „Rządź nas, Panie, przy Twym słowie”, który pojawia się m.in. w edycjach Seklucjana, a także: „Rządź nas słowem Twoim, Panie”, „Dzierż nas, Panie”, „Prośba do Pana Boga, aby nas przy swem słowie raczył zostawić” czy „Tak Pan Bog Świat”⁵⁰.

Kompozycja wydana u Wietorowej stała się w połowie XVI wieku orężem protestantów w Polsce, gdyż pieśni wielokrotnie służyły im jako narzędzia do walki z przeciwnikami reformacji⁵¹. Druki miały tym większą siłę oddziaływania, iż często były wspierane prostymi śpiewami, ułatwiającymi zapamiętywanie tekstów i wprowadzanie ich do obiegu kultury oralnej – co wyraźnie korespondowało z ideą Lutra, aby słowo Boże poprzez śpiew pozostawało wśród wiernych⁵². Od 1547 roku, po wydaniu pierwszego polskiego kancjonału protestanckiego Seklucjana, pojawiało się coraz więcej druków bezpośrednio odwołujących się do wydarzeń politycznych, polemik religijnych czy aktualnych tematów komentowanych w polskim społeczeństwie. Jednak patrząc z perspektywy czasu, trzeba zaznaczyć, że tradycja ta nie miała tak dużej nośności w Rzeczypospolitej jak w krajach niemieckich, zwłaszcza północnych. Zabrakło, niestety, w polskiej kulturze muzycznej tak silnej kontynuacji myśli Lutra w kolejnych stuleciach, jaką zapewnił krajom niemieckim np. Johann Sebastian Bach⁵³. Problem ten wymaga wszakże osobnego, szerszego spojrzenia na wiele innych aspektów polskiej kultury.

Publikacje o charakterze dysydenckich pieśni z XVI wieku miały różną formę i szatę graficzną, ale coraz większą popularność zdobywały proste i tanie druki

47 M. Luter, *Ein Kinderlied, zu singen, wider die zween Ertzfeinde Christi und seiner heiligen Kirchen, den Bapst und Türcken*, Wittenberg 1541.

48 Zob. *Polska pieśń wielogłosowa...*, s. 254.

49 R. Mazurkiewicz, *O melodiach kancjonałów Jana Seklucjana z 1547 i 1559 roku. Przyczynek do dziejów chorału protestanckiego w Polsce*, Kraków 1967, s. 37, 53, 87; R.A. Leaver, *Luther's Liturgical Music. Principles and Implications*, Cambridge 2007, s. 199–206.

50 *Polska pieśń wielogłosowa...*, s. 254; *Pieśni z kancjonałów...*, s. 176.

51 Zob. R.W. Oettinger, *Music as Propaganda in the German Reformation*, Aldershot 2001.

52 P. Gancarczyk, *Muzyka wobec rewolucji druku. Przemiany w kulturze muzycznej XVI wieku*, Toruń 2011, s. 214–228.

53 J. S. Bach, *Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort* [Leipzig 1725], BWV 126 – wzór melodyczny zachowany w głosie sopranu. Zob. W. Schmieder, *Thematisch-systematisches Verzeichnis der Werke Johann Sebastian Bachs* (BWV), Leipzig 1981, s. 169–170.

w formie kilkustronicowych broszur, które potem zestawiano w tzw. kancjonały składane. Jednym z takich druków jest *Modlitwa powszednia do Troyce Świętej*, zachowana w dwóch egzemplarzach, z których jeden znajduje się w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, uzupełniając dawny *Kancjonał Ossolińskich*.

SŁOWA KLUCZOWE: polska pieśń wielogłosowa XVI wieku, *Kancjonał Ossolińskich*, kancjonały składane, druki dysydenckie w Polsce XVI wieku, muzykalia w Ossolineum, źródłoznawstwo muzyczne

GRZEGORZ JOACHIMIAK

PROVENANCE OF THE PRINT
EVERYDAY PRAYER TO THE HOLY TRINITY,
FROM THE COLLECTION
OF THE OSSOLINEUM IN WROCŁAW,
IN THE CONTEXT OF THE OLD *OSSOLIŃSKI HYMNAL*

SUMMARY

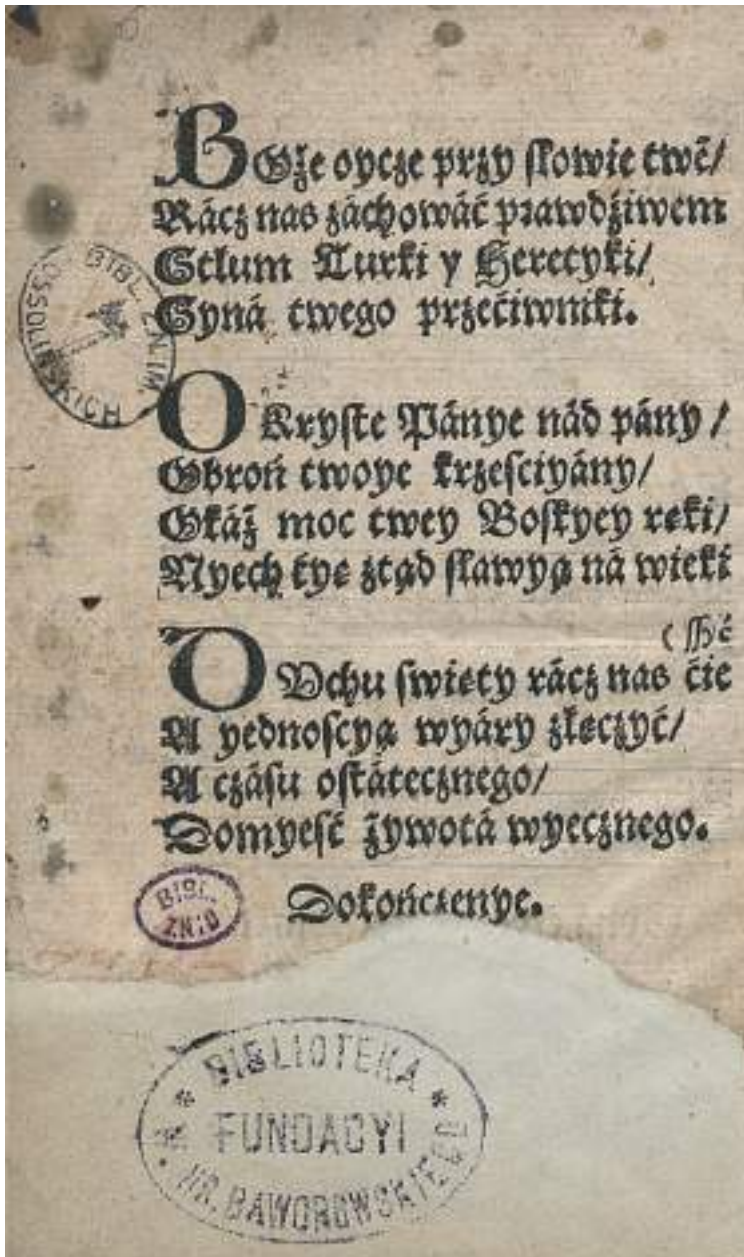
The Old Prints Department of the Ossoliński National Institute in Wrocław stores the print of the *Everyday Prayer to the Holy Trinity* (Wietorowa, Kraków 1549). This is a Polish dissident hymn translated from Martin Luther's composition (*Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort*) and published with a complementary musical score for four voices. A copy was once included in the old *Ossoliński Hymnal*, but contemporary research suggested that this copy was missing. Studies on the provenance of the print have confirmed the hypothesis of its *Ossoliński Hymnal* origins.

KEYWORDS: Polish multi-vocal song in the 16th century, *Ossoliński Hymnal*, hymnals consisting of collected prints, dissident prints in 16th-century Poland, music documents in the Ossolineum, music source studies

1a-b. *Modlitwa powszednia do Trojce Świętej*, oficyna wdowy po Hieronimie Wietorze, Kraków 1549, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Starzych Druków; karta tytułowa wraz z fragmentem paginacji

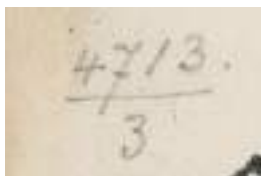
2a–b. Ostatnia strona starodruku *Modlitwy powszedniej do Troyce Świętej* (ZNiO) z liczbą dopisaną czerwoną kredką (prawdopodobnie jest to „9695”)

3. Wierzchnia strona oprawy *Modlitwy powszedniej do Trojce Świętej* (ZNiO) – supereklibris z herbem i nazwiskiem Zygmunta Czarnieckiego oraz naklejona tektura z tytułem „Modlitwa”

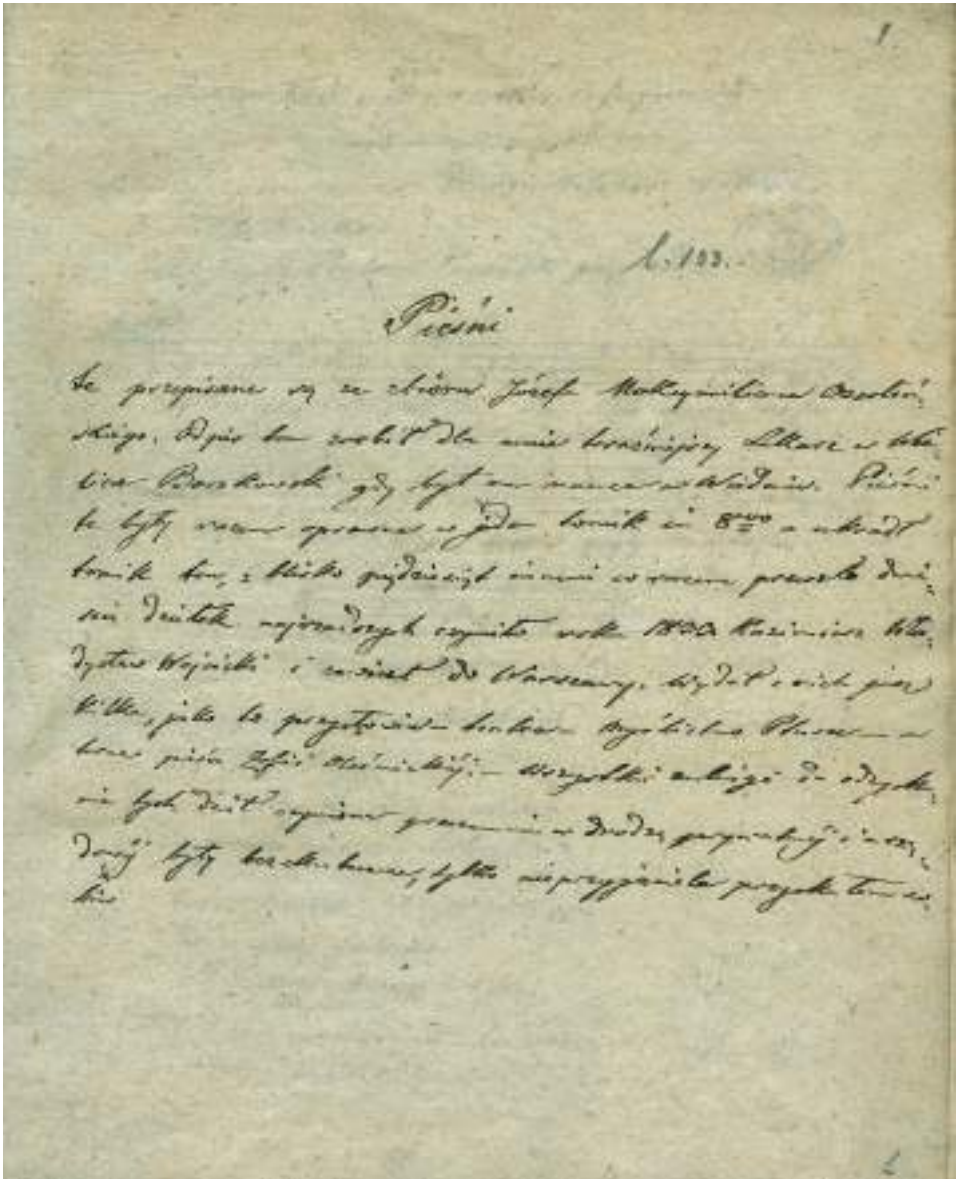
The image shows a page from a musical score. At the top, the word "TENOR." is written in large, bold, capital letters. Below it, there are four staves of music. Each staff begins with a treble clef and a common time signature (C). The notes are written in a simple, square style. Below each staff is a line of Latin text in a Gothic script. The text reads: "Boże Głuche przy słowie twym/", "Racz nas zachować przedziwem", "Setum Turki y Heretyki/", and "Syna twego przeciwili.".

4. *Modlitwa powszednia do Trojce Świętej* (ZNiO), wzór melodii pieśni w zapisie muzycznym głosu tenorowego w kluczu C4 wraz z podpiśnianym tekstem

5a–b–c. Karta tytułowa i paginacja z „klocka” w *Modlitwie powszedniej*... z Kancjonału puławskiego, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (u góry i na dole po lewej); fragment paginacji z druku *Modlitwy powszedniej*... z ZNiO we Wrocławiu (na dole po prawej)

6. G. Pawlikowski, tekst dotyczący wykonanego przez Boczkowskiego odpisu Kancjonału Ossolińskich (ZNiO)

każdego, y wżemni mu oba par.
szkodni, iż murawnie będą wżemni.
A tak radzi w czas rozmyślaj, a iż...
mu się w opóźdaj, bo wżemni iż
na ten świat, jeśli się odwróci
Jsem zbawia.

Dokonzenie.

Modlitwa powszednia

Do Trójcy świętej przeciwno-nie przypuszczając
Kosciółka wyprętego, li kłęb, in. Hódw. Hódw. Hódw.

Cantus

Alt

Tenor

Handwritten musical notation for the Tenor part of the prayer, consisting of two staves of music.

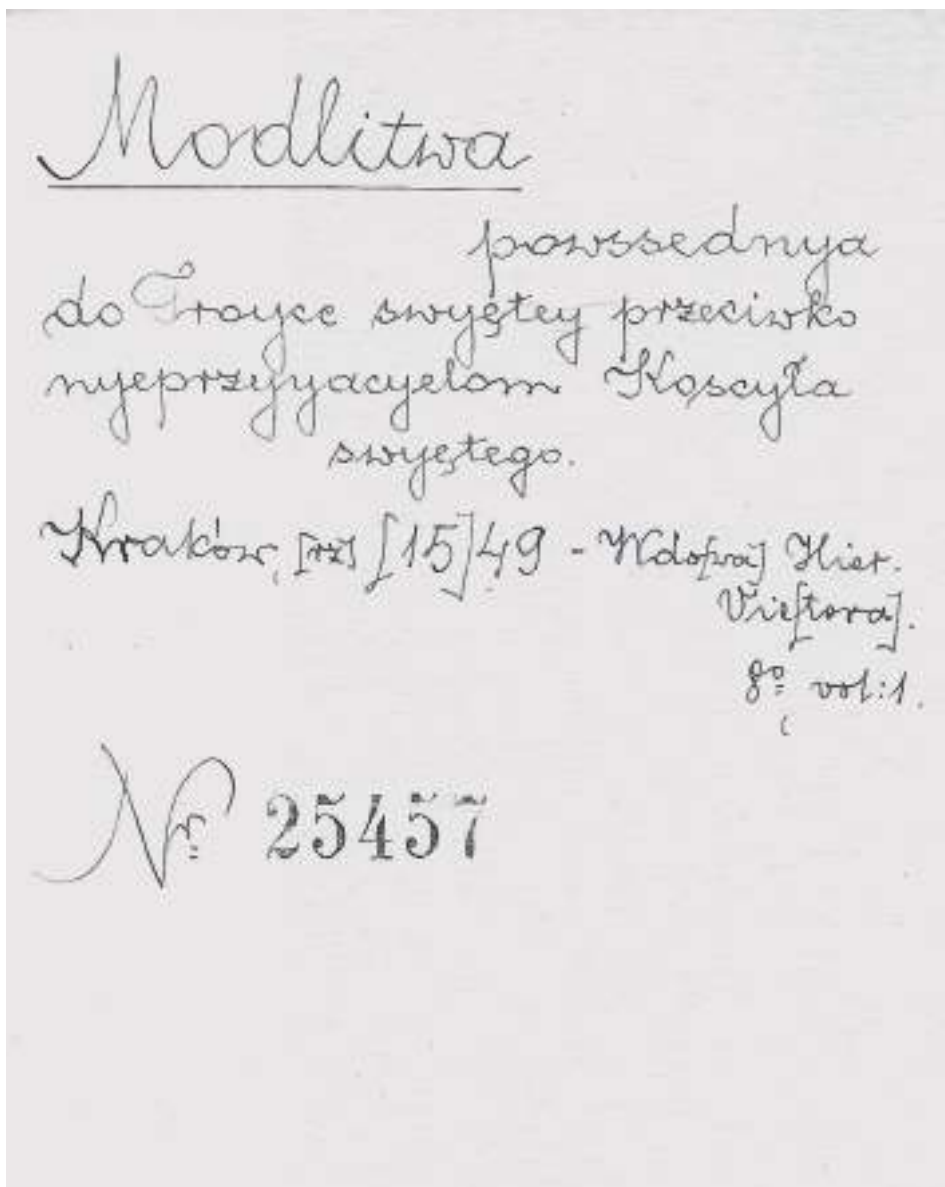
7. Fragment dokonanego przez Boczkowskiego w Wiedniu odpisu Modlitwy powszedniej... z Kancjonatu Ossolińskich (ZNiO)

Liczba przebieg lat	Tytuł książki	Liczba tomów	Uwagi
1822	1 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	2 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	3 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	4 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	5 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	6 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	7 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	8 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	9 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	10 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	11 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	12 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	13 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	14 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	15 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	16 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	17 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	18 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	19 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	20 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	21 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	22 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	23 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	24 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	25 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	26 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	27 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	28 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	29 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	30 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	31 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	32 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	33 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	34 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	35 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	36 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	37 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	38 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	39 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	40 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	41 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	42 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	43 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	44 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	45 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	46 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	47 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	48 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	49 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	50 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	51 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	52 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	53 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	54 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	55 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	56 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	57 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	58 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	59 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	60 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	61 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	62 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	63 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	64 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	65 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	66 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	67 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	68 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	69 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	70 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	71 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	72 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	73 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	74 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	75 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	76 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	77 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	78 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	79 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	80 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	81 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	82 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	83 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	84 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	85 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	86 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	87 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	88 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	89 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	90 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	91 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	92 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	93 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	94 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	95 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	96 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	97 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	98 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	99 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		
	100 ^o <i>Przewodnik... 1822</i>		

8a–b–c. Inwentarz zbiorów Ossolineum we Lwowie z 1827 r., fragment dotyczący Kanjonału Ossolińskich (ZNiO), pod numerem 18 wymieniono druk *Modlitwy powszedniej*...

9. Dawna karta katalogowa z Biblioteki Baworowskich, dotycząca starodruku *Modlitwy powszedniej...*, Oddział Książki Rzadkiej Biblioteki im. W. Stefanyka we Lwowie